

CANTARES GALLEGOS

Rosalía de Castro

[Nota preliminar: Edición digital a partir de Vigo, Impta. de J. Compañel, 1863, cotejada con la de Manuel Arroyo Stephens (Obras completas, Madrid, Fundación José Antonio Castro, 1993, t. I, pp. 483-641).]

A Fernán Caballero

Señora:

Por ser mujer y autora de unas novelas hacia las cuales siento la más profunda simpatía, dedico a usted este pequeño libro. Sirva él para demostrar a la autora de La Gaviota y de Clemencia el grande aprecio que le profeso, entre otras cosas, por haberse apartado algún tanto, en las cortas páginas en que se ocupó de Galicia, de las vulgares preocupaciones con que se pretende manchar mi país.

Santiago, 17 de mayo de 1863.

Rosalía de Castro de Murguía.

Grande atrevemento é, sin duda, pra un probe inxenio como o que me cadrou en sorte, dar á luz un libro cuías páxinas debían estar cheias de sol, de armonía e daquela naturafidade que, unida a unha fonda ternura, a un arrulo incesante de palabriñas mimosas e sentidas, forman a maior beleza

dos nosos cantos populares. Á poesía gallega, toda música e vaguedade, toda queixas, sospiros e doces sonrisiñas, mormuxando unhas veces cos ventos misteriosos dos bosques, brillando outras co raio de sol que cai sereniño por enriba das auguas dun río farto e grave que corre baixo as ramas dos salgueiros en frol, compríalle para ser cantada un espírito subprime e cristaiño, si así o podemos decir; unha inspiración fecunda como a vexetación que hermosea esta nosa privilexiada terra; e, sobre todo, un sentimento delicado e penetrante, para dar a conocer tantas bellezas de pirmeiro orden, tanto fuxitivo raio de hermosura como se desprende de cada costume, de cada pensamento escapado a este pobo a quen moitos chaman estúpido e a quen quisais xuzguen insensibre, estrano á devina poesía. Mais naide ten menos que eu teño as grandes cualidades que son precisas pra levar a cabo obra tan difficile, anque naide tampouco se pudo achar animado dun máis bon deseo pra cantar as bellezas da nosa terra naquel dialecto soave e mimoso que queren facer bárbaro os que non saben que aventaxa ás demais linguas en dozura e armonía. Por esto, inda achándome débil en forzas e non habendo deprendido en máis escola que a dos nosos probes aldeáns, guiada solo por aqueles cantares, aquelas palabras cariñosas e aqueles xiros nunca olvidados que tan docemente resoaron nos meus oídos desde a cuna e que foran recollidos polo meu corazón como harenxia propia, atrevínme a escribir estos cantares, esforzándome en dar a conocer como algunhas das nosas poéticas costumes inda conservan certa frescura patriarcal e primitiva, e como o noso dialecto doce e sonoro é tan apropiado como o pirmeiro para toda clase de versificación.

As miñas forzas, é certo, quedaron moito máis abaixo do que alcanzaran os meus deseos, e por eso, comprendendo canto poidera facer neste un gran poeta, dóiome inda máis da miña insuficenza. O Libro dos Cantares de don Antonio Trueba, que me inspirara e dera alento pra levar a cabo este traballo, pasa polo meu pensamento como un remorso, e casi asoman as bágoas ós meus ollos ó pensar como Galicia se levaría hastra o lugar que

lle corresponde si un poeta como Antón o dos Cantares fose o destinado pra dar a conocer as súas bellezas e as súas costumes. Mais a miña infeliz patria, tan desventurada neste como en todo o máis, tense que contentar cunhas páxinas frías e insulsas, que apenas serían dinas de achegarse de lonxe ás portas do Parnaso como non fose polo nobre sentimento que as creou. ¡Que esto mesmo me sirva de disculpa pra os que xustamente quirtiquen as miñas faltas, pois penso que o que se esforza por desvanecer os erros que manchan e ofenden inxustamente á súa patria, é acreedore a algunha indulxencia!

Cantos, bágoas, queixas, sospiros, seráns, romerías, paisaxes, devesas, pinares, soidades, ribeiras, costumes, todo aquilo, en fin, que pola súa forma e colorido é dino de ser cantado, todo o que tuvo un eco, unha voz, un runxido por leve que fose, con tal que chegase a conmoerme, todo esto me atrevín a cantar neste homilde libro pra desir unha vez siquera i aunque sea torpemente, ós que sin razón nin coñecemento algún nos desprezan, que a nosa terra é dina de alabanzas, e que a nosa lingua non é aquela que bastardean e champurran torpemente nas máis ilustradísimas provincias cunha risa de mofa que, a desir verdade (por máis que ésta sea dura), demostra a iñorancia máis crasa i a máis imperdoable inxusticia que pode facer unha provincia a outra provincia hirmán por probe que ésta sea. Mais he aquí que o máis triste nesta cuestión é a falsidade con que fóra de aquí pintan así ós fillos de Galicia como a Galicia mesma, a quen xeneralmente xuzgan o máis desprezable e feio de España, cando acaso sea o máis hermoso e dino de alabanza.

Non quero ferir con esto a susceptibilidade de naide, aunque, a desir verdade, ben poidera perdonárselle este pequeno desafogo a quen tan ferida foi de todos. Mais eu que atravesei repetidas veces aquelas soledades de Castilla que dan idea do deserto; eu que recorrín a feraz Estremadura e a estensa Mancha, donde o sol cai a promo alomeando monótonos campos

donde o cor da palla seca presta un tono cansado ó paisaxe que rinde e entristece o espírito, sin unha herbiña que distraia a mirada que vai perderse nun ceo sin nubes, tan igual e tan cansado como a terra que crobe; eu que visitei os celebrados arredores de Alicante, donde os olivos co seu verde escuro, sembrados en fila e de raro en raro, parecen chorar de verse tan solitarios, e vin aquela famosa horta de Murcia, tan nomeada e tan alabada, e que, cansada e monótona como o resto daquel país, amosra a súa vexetación tal como paisaxes pintados nun cartón con árbores postos simétricamente e en carreiriños para divertisión dos nenos, eu non podo menos de indignarme cando os fillos desas provincias que Dios favoreceu en fartura, pero non na beleza dos campos, búlranse desta Galicia competidora en clima e galanura cos países máis encantadores da terra, esta Galicia donde todo é espontáneo na natureza e en donde a man do home cede o seu posto á man de Dios.

Lagos, cascadas, torrentes, veigas froridas, valles, montañas, ceos azues e serenos como os de Italia, horizontes nubrados e melancónicos aunque sempre hermosos como os tan alabados da Suiza, ribeiras apacibles e sereniñas, cabos tempestuosos que aterran e admiran pola súa xigantesca e xorda cólera.... mares inmensos... ¿Que direi mais? Non hai pruma que poida enumerar tanto encanto reunido. A terra cuberta en tódalas estacións de herbiñas e de froes, os montes cheios de pinos, de robres e salgueiros, os lixeiros ventos que pasan, as fontes i os torrentes derramándose fervedores e cristaíños, vran e inverno, xa polos risoños campos xa en profundas e sombrisas hondanadas... Galicia é sempre un xardín donde se respiran aromas puros, frescura e poesía... E a pesar desto chega a tanto a fatuidade dos iñorantes, a tanto a indina preocupación que contra a nosa terra existe, que inda os mesmos que poideron contemplar tanta hermosura (xa non falamos dos que se bulran de nós sin que xamais nos haian visto nin aínda de lonxe, que son os máis), inda os que penetraron en Galicia e gozaron das delicias que ofrece, atrevéronse a desir que Galicia era... ¡un cortello

inmundo!!... ¡I estos eran quisais fillos... daquelas terras abrasadas de onde hastra os paxariños foxen!... ¿Que diremos a esto? Nada máis sinón que taes fatuidades respecto do noso país teñen algunha comparanza cas dos franceses ó falar das súas eternas vitorias ganadas ós españoles. España nunca, nunca os venceu; polo contrario, sempre saleu vencida, derrotada, homillada; e o máis triste desto é que «val» antre eles tan infame mentira, así como «val» pra a seca Castilla, pra a deserta Mancha e pra tódalas demais provincias de España -ningunha comparada en verdadeira beleza de paisaxe coa nosa- que Galicia é o rincón máis despreciable da terra. Ben din que todo neste mundo está compensado, e ven así a sufrir España dunha nación veciña que sempre a ofendeu, a mesma inxusticia que ela, inda máis culpable, comete cunha provincia homillada de quen nunca se acorda, como non sea pra homillala inda máis. Moito sinto as inxusticias con que nos favorecen os franceses, pro neste momento casi lles estou agradecida, pois que me proporcionan un medio de facerlle máis palpable a España a inxusticia que ela á súa vez conosco comete.

Foi este o móvil principal que me impeleu a publicar este libro que, máis que nadie, conozo que necesita a indulxencia de todos. Sin gramática nin regras de ningunha clas, o lector topará moitas veces faltas de ortografía, xiros que disoarán os oídos dun purista; pro ó menos, e pra disculpar en algo estes defectos, puxen o maior coidado en reproducir o verdadeiro espírito do noso pobo, e penso que o conseguín en algo... si ben dunha maneira débil e froxa. ¡Queira o ceo que outro máis afertunado que eu poida describir cos seus cores verdadeiros os cuadros encantadores que por aquí se atopan, inda no rincón máis escondido e olvidado, pra que así, ó menos en fama xa que non en proveito, gane e se vexa co respecto e admiración merecidas esta infortunada Galicia!

«Has de cantar,
que che hei de dar zonchos;
has de cantar,
que che hei de dar moitos».

- I -

«Has de cantar,
meniña gaiteira,
has de cantar,
que me morro de pena.

Canta, meniña,
na veira da fonte;
canta, dareiche
boliños do pote.

Canta, meniña,
con brando compás,
dareiche unha proia
da pedra do lar.

Papiñas con leite
tamén che darei;
sopiñas con viño,
torrexas con mel.

Patacas asadas
con sal e vinagre,

que saben a nocés,
¡que ricas que saben!

¡Que feira, rapaza,
si cantas faremos...!
Festiña por fóra,
festiña por dentro.

Canta si queres,
rapaza do demo;
canta si queres,
dareiche un mantelo.

Canta si queres,
na lingua que eu falo;
dareiche un mantelo,
dareiche un refaixo.

Co son da gaitiña,
co son da pandeira,
che pido que cantes,
rapaza morena.

Co son da gaitiña,
co son do tambor,
che pido que cantes,
meniña, por Dios».

- II -

Así mo pediron
na veira do mar,
ó pé das ondiñas
que veñen e van.

Así mo pediron
na beira do río
que corre antre as herbas
do campo frorido.

Cantaban os grilos,
os galos cantaban,
o vento antre as follas
runxindo pasaba.

Campaban os prados,
manaban as fontes
antre herbas e viñas,
figueiras e robres.

Tocaban as gaitas.
Ó son das pandeiras,
bailaban os mozos
cas mozas modestas.

¡Que cofias tan brancas!
¡Que panos con freco!
¡Que dengues de grana!
¡Que sintas! ¡Que adresos!

¡Que ricos mandiles!
¡Que verdes refaixos!
¡Que feitos xustillos
de cor colorado!

Tan vivos colores
a vista trubaban;
de velos tan váreos
o sol se folgaba.

De velos bulindo
por montes e veigas,
coidou que eran rosas
garridas e frescas.

- III -

Lugar máis hermoso
non houbo na terra
que aquel que eu miraba,
que aquel que me dera.

Lugar máis hermoso
no mundo n'hachara
que aquel de Galicia,
¡Galicia encantada!

Galicia frorida,
cal ela ningunha,

de froles cuberta,
cuberta de espumas,

de espumas que o mare
con perlas gomita,
de froles que nacen
ó pé das fontiñas.

De valles tan fondos,
tan verdes, tan frescos,
que as penas se calman
nomáis que con velos;

que os ánxeles neles
dormidos se quedan,
xa en forma de pombas,
xa en forma de niebras.

- IV -

Cantarte hei, Galicia,
teus dulces cantares,
que así mo pediron
na veira do mare.

Cantarte hei, Galicia,
na lingua gallega,
consolo dos males,
alivio das penas.

Mimosa, soave,
sentida, queixosa;
encanta si ríe,
conmove si chora.

Cal ela, ningunha
tan doce que cante
soidades amargas,
sospiros amantes,

misterios da tarde,
murmuxos da noite:
Cantarte hei, Galicia,
na beira das fontes.

Que así mo pediron,
que así mo mandaron,
que cante e que cante
na lingua que eu falo.

Que así mo mandaron,
que así mo dixeron...
Xa canto, meniñas.
Coidá que comenzo.

Con dulce alegría,
con brando compás,
ó pé das ondiñas
que veñen e van.

Dios santo premita

que aquestes cantares
de alivio vos sirvan
nos vosos pesares;

de amabre consolo,
de soave contento,
cal fartan de dichas
compridos deseios.

De noite, de día,
na aurora, na sera,
oirésme cantando
por montes e veigas.

Quen queira me chame,
quen queira me obriga:
Cantar, cantareille
de noite e de día,

por darlle contento,
por darlle consolo,
trocando en sonrisas
queixiñas e choros.

Buscaime, rapazas,
velliñas, mociños,
buscaime antre os robres,
buscaime antre os millos,

nas portas dos ricos,
nas portas dos probes,

que aquestes cantares
a todos responden.

A todos, que á Virxen
axuda pedín,
porque vos console
no voso sufrir,

nos vosos tormentos,
nos vosos pesares.
Coidá que comenso...
Meniñas, ¡Dios diante!

- 2 -

Nasín cando as prantas nasen,
no mes das froles nasín,
nunha alborada mainiña,
nunha alborada de abril.
Por eso me chaman Rosa,
mais a do triste sorrir,
con espiñas para todos,
sin ningunha para ti.
Desque te quixen, ingrato,
todo acabou para min,
que eras ti para min todo,
miña groria e meu vivir.
¿De que, pois, te queixas, Mauro?
¿De que, pois, te queixas, di,
cando sabes que morrera
por te contemplar felís?

Duro cravo me encravaches
con ese teu maldesir,
con ese teu pedir tolo
que non sei que quer de min,
pois dinche canto dar poden
avariciosa de ti.
O meu corasón che mando
cunha chave para o abrir,
nin eu teño máis que darche,
nin ti máis que me pedir

- 3 -

-Dios bendiga todo, nena;
rapaza, Dios che bendiga,
xa que te dou tan grasiosa,
xa que te dou tan feitiña,
que anque andiven moitas terras,
que anque andiven moitas vilas,
coma ti non vin ningunha
tan redonda e tan bonita.
¡Ben haia quen te pariu!
¡Ben haia, amén, quen te cría!

-Dios vos garde, miña vella,
gárdevos Santa Mariña,
que abofé sos falangueira,
falangueira e ben cumprida.

-Meniña, por ben falada

ningunha se perdería:
Cóllense antre os paxariños
aqueles que mellor trían;
morre afogado antre as pallas
o pitiño que non chía.

-Pois si vós foras pitiño,
dígovos, mina velliña,
que dese mal non morreras,
que chiar ben chiarías.

-¡Ai! ¡Que, si non, de min fora,
miña filla, miña filla!
Sin agarimo no mundo
desde que nasín orfiña,
de porta en porta pedindo
tiven que pasar a vida.
E cando a vida se pasa
cal vida de pelegrina,
que busca peleginando
o pan de tódolos días,
de cote en lares alleos,
de cote en estrañas vilas,
hai que depender estonces
por non morrer, coitadiña,
ó pé dun valo tumbada
e de todos esquencida,
o chíó dos paxariños,
o recramo das pombiñas,
o ben falar que comprase,
a homildá mansa que obriga.

-¡Moito sabés, miña vella,
moito de sabiduría!
¡Quen poidera correr mundo
por ser como vós sabida!
Que anque traballos se pasen
aló polas lonxes vilas,
tamén ¡que cousas se saben!,
tamén ¡que cousas se miran!

-Máis val que n'as mires nunca,
que estonces te perderías:
¡O que ó sol mirar precura
logo quedará sin vista!

-Dirés verdá, miña vella,
mais craras as vosas niñas
emprestouvos hastra agora
groriosa Santa Lucía.

-Moita devozón lle teño,
¡miña santiña bendita!,
mais non sempre as niñas craras
son proba de craras vistas.
Moitas en vin como a augua
que corre antre as penas frías
gorgorexando de paso,
sereniña, sereniña,
que ante tiniebras pousaban,
que ante tiniebras vivían,
nas tiniebras dos pecados

que son as máis escondidas.

-Si de pecados falades,
é pan que onde queira espiga,
en tódalas partes crese,
en todas partes se cría;
mais uns son cor de veneno,
outros de sangue runxida,
outros, como a noite negros,
medran cas lurpias dañinas
que os paren entre ouro e seda,
arrolados pola envidia,
mantidos pola luxuria,
mimados pola cobiza.

-«Quen ben está, ben estea».
Déixate estar, miña filla,
nin precures correr mundo,
nin tampouco lonxes vilas,
que o mundo dá malos pagos
a quen lle dá prendas finas,
e nas vilas mal fixeras
que aquí facer non farías,
que anque ese pan balorento
en todas partes espiga,
nunhas apoucado crese,
noutras medra que adimira.

-Falás como un abogado,
e calquera pensaría
que deprendestes nos libros

tan váreas palabrerías,
todiñas tan ben faladas,
todiñas tan entendidas;
e tal medo me puñeches
que xa de aquí non saíra
sin levar santos-escritos
e medalliñas benditas
nun lado do meu xustillo,
xunto dunha negra figa,
que me librasen das meigas
e máis das lurpias dañinas.

-Que te libren de ti mesma,
pídelle a Dios, rapariga,
que somos nós para nós
as lurpias máis enemigas.
Mais xa vén a noite vindo
co seu manto de estrelas;
xa recolleron o gando
que pastaba na cortiña;
xa lonxe as campanas tocan,
tocan as Ave-Marías;
cada conexo ó seu tobo,
lixeiro, lixeiro tira,
que é mal compañeiro a noite
si a compañeiro se obriga.
Mais, ¡ai!, que eu non teño tobo
nin burata conocida,
nin tellado que me cruba
dos ventos da noite fría.
¡Que vida a dos probes, nena!

¡Que vida! ¡Que amarga vida!
Mais Noso Señor foi probe,
¡que esto de alivio nos sirva!

-Amén, miña vella, amén;
mais, polas almas benditas,
hoxe dormirés nun leito
feito de palliña triga,
xunta do lar que vos quente
ca borralliña encendida,
e comerés un caldiño
con patacas e nabizas.

-¡Bendito sea Dios, bendito!
¡Bendita a Virxe María
que con tanto ben me acode
por unha man compasiva!
O Señor che dé fortuna
con moitos anos de vida;
¡vólvanseche as tellas de ouro,
as pedras de prata fina,
e cada gran seu diamante
che se volva cada día!
I agora, miña rapaza,
porque un pouco te adivirtas
bailando cas compañeiras
que garulan na cocíña,
heiche de contar historias,
heiche de cantar copriñas,
heiche de tocar as cunchas,
miña carrapucheiriña.

- 4 -

-Cantan os galos pra o día;
érguete, meu bená e vaite.
-¿Como me hei de ir, queridiña;
como me hei de ir e deixarte?

-Deses teus olliños negros
como doas relumbrantes,
hastra as nosas maus unidas
as bágoas ardentes caen.
¿Como me hei de ir si te quero?
¿Como me hei de ir e deixarte,
si ca lingua me desbotas
e co corazón me atraes?
Nun corruncho do ten leito
cariñosa me abrigaches;
co teu manso calorío
os fríos pés me quentastes;
e de aquí xuritos miramos
por antre o verde ramaxe
cal iba correndo a lúa
por enriba dos pinares.
¿Como queres que te deixe?
¿Como que de ti me aparte,
si máis que a mel eres dulce
e máis que as froles soave?

-Meiguiño, meiguiño meigo,
meigo que me namoraste,
vaite de onda min, meiguiño,

antes que o sol se levante.

-Aínda dorme, queridiña,
antre as ondiñas do mare,
dorme por que me acariñes
e por que amante me chames,
que solo onda ti, meniña,
podo contento folgare.

-Xa cantan os paxariños,
érguete, meu ben, que é tarde.

-Deixa que canten, Marica;
Marica, deixa que canten...
Si ti sintes que me vaia,
eu relouco por quedarme.

-Connmigo, meu queridiño,
mitá da noite pasaches.

-Mais en tanto ti dormías,
contenteime con mirarte,
que así, sorrindo entre soños,
coidaba que eras un ánxel,
e non con tanta pureza
ó pé dun ánxel velase.

-Así te quero, meu ben,
como un santo dos altares;
mais fuxe..., que o sol dourado
por riba dos montes saie.

-Irei, mais dáme un biquiño
antes que de ti me aparte,
que eses labiños de rosa
inda non sei como saben.

-Con mil amores cho dera,
mais teño que confesarme,
e moita vergonza fora
ter un pecado tan grande.

-Pois confésate, Marica,
que cando casar nos casen,
non che han de valer, meniña,
nin confesores nin frades.
¡Adios, cariña de rosa!

-¡Raparigo, Dios te garde!

- 5 -

Miña Santiña,
miña Santasa,
miña cariña
de calabasa.
Hei de emprestarvos
os meus pendentos,
hei de emprestarvos
o meu collar;
hei de emprestarcho,
cara bonita,

si me deprendes
a puntear.

-Costureiriña
comprimenteira,
sacha no campo,
malla na eira,
lava no río,
vai apañar
toxinos secos
antre o pinar.

Así a meniña
traballadora
os punteados
deprende ora.

-Miña Santiña,
mal me quixere
quen me aconsella
que tal fixere.

Mans de señora,
mans fidalgueiras
teñen todiñas
as costureiras;

boca de reina,
corpo de dama,
cómprelle a seda,
foxen da lama.

-¡Ai, rapaciña!
Ti te-lo teo:

¡Seda as que dormen
antre o centeo!

¡Fuxir da lama
quen naceu nela!
Dios cho perdone,
probre Manuela.

Lama con honra
non mancha nada,
nin seda limpa
honra emporcada.

-Santa, Santasa,
non sos comprida,
decindo cousas
que fan ferida.

Falaime solo
das muíñeiras,
daquelas voltas
revirandeiras,
daqueles puntos
que fan agora,
de afora adentro,
de adentro afora.

-Costureiriña
do carballal,
colle unha agulla,
colle un dedal;
cose os buratos
dese ten cóis,
que andar rachada

non manda Dios.

Cose, meniña,
tantos furados
i ora non penses
nos punteados.

-Miña Santasa,
miña Santiña,
nin teño agulla,
nin teño liña,
nin dedal teño,
que aló na feira
rouboumo un majo
da faltriqueira,
decindo: «As perdas
dos descoidados
fan o lotiño
dos apañados».

-¡Costureiriña
que a majos trata!
Alma de cobre,
collar de prata,
moxidá rindo,
vellez chorando...
Anda, meniña,
coida do gando.

Coida das herbas
de teu herbal:
terás agulla,
terás dedal.

-Deixade as herbas,
que o que eu quería
era ir cal todas
á romería.

¡I alí con aire
dar cada volta!
Os ollos baixos,
a perna solta.

Pés lixeiriños,
corpo direito;
¡pero, Santiña...,
non lle dou xeito!

Non vos metades
pedricadora;
bailadoriña
facéme agora.

Vós dende arriba
andá correndo;
facede os puntos,
i eu adeprendo.

Andá que peno
polos penares...
Mirá que o pido
chorando a mares.

-¡Ai da meniña!
¡Ai da que chora!
¡Ai, porque quere
ser bailadora!

Que cando durma

no camposanto,
os enemigos
faránlle espanto,
 bailando enriba
das herbas mudas,
ó son da negra
gaita de Xudas.

I aquel corpiño
que noutros días
tanto trudara
nas romerías,
 ó son dos ventos
máis desatados
rolará logo
cos condenados.

Costureiriña,
n'hei de ser, n'hei,
quen che deprenda
tan mala lei.

-¡Ai, que Santasa!
¡Ai, que Santona!
Ollos de meiga,
cara de mona,
 pór n'hei de pórche
os meus pendentes,
pór n'hei de pórche
o meu collar,
 xa que non queres,
xa que non sabes
adeprenderme

a puntear.

- 6 -

Nosa Señora da Barca
ten o tellado de pedra;
ben o pudera ter de ouro,
miña Virxe, si quixera.

- I -

¡Canta xente..., canta xente
por campiñas e por veigas!
¡Canta polo mar abaixo
ven camiño da ribeira!
¡Que lanchas tan ben portadas
con aparellos de festa!
¡Que botes tan feituquiños
con tan feituquiñas velas!
Todos cargadiños veñen
de xentiña forasteira,
e de rapazas bonitas
cura de tódalas penas.
¡Cantos dengues encarnados!
¡Cantas sintas amarelas!
¡Cantas cofias pranchadiñas
dende lonxe relumbrean,
cal si fosen neve pura,
cal froles da primaveira!
¡Canta maxesa nos homes!

¡Canta brancura nas nenas!
I eles semellan gallardos
pinos que os montes ourean,
i elas cogolliños novos
co orballo da mañán fresca.

As de Muros, tan finiñas,
que un coidara que se creban,
c'aquelas caras de virxe,
c'aqueles ollos de almendra,
c'aqueles cabelos longos
xuntados en longas trenzas,
c'aqueles cores rousados
cal si a aurora llos puñera,
pois así son de soaves
como a aurora que comenza;
descendentes das airosas
fillas da pagana Grecia,
elas de negro se visten,
delgadiñas e lixeiras,
refaixo e mantelo negro,
zapato e media de seda,
negra chaqueta de raso,
mantilla da mesma peza,
con terciopelo adornado,
canto enriba de si levan;
fillas de reinas parecen,
griegas estatuas semellan
si a un raio de sol poniente
repousadas se contempran;
ricos panos de Manila,

brancos e cor de sireixa,
crúzanse sobre o seu seio
con pudorosa modestia,
e por antre eles relosen,
como brillantes estrelas,
aderesos e collares
de diamantes e de pelras,
pendentes de filigrana
e pecluiguiñas de cera.

As de Camariñas visten
cal rapaciñas gaiteras,
saias de vivos colores
polo pescozo da perna,
lucindo o negro zapato
enriba de branca media;
chambras feitas de mil raias
azuladas e vermellas,
con guarniciós que lles caen
sobre a rumbosa cadeira.
Para tocar o pandeiro
non hai coma tales nenas,
que son as camariñanas,
feitas de sal e canela.

As de Cé, ¡Virxe do Carme!,
¡que cariñas tan ben feitas!
Cando están coloradiñas
no ruxe-ruxe da festa,
cada mirar dos seus ollos
fire como cen saetas.

Nin hai mans tan ben cortadas,
tan branquiñas e pequenas
como as que amostran finxindo
que non queren que llas vexan.

Son as de Laxe unhas mozas...
¡Vaia unhas mozas aquelas!
Solo con velas de lonxe
quítaselles a monteira,
porque son vivas de xenio
anque son rapazas netas.
Bailadoras... n'hai ningunhas
que con elas se entrometan,
pois por bailar, bailarían
no cribo dunha peneira;
mais, en tocando a que recen,
en rezar son as pirmeiras...
Dan ó mundo o que é do mundo,
dan á igrexa o que é da igrexa.

As de Noia ben se axuntan
cas graciosas rianxeiras,
polos redondos peíños,
polas cabeleiras crechas,
polos morenos lunares
e polas agudas linguas,
que abofé que en todo pican
como si fosen pementa.

Veñen dempois, recatadas,
anque un pouquiño soberbias

por aquilo que elas saben
de antigüidade e nobresa
(pois por acó todos somos
tal coma Dios nos fixera),
as meniñas ben compostas
dunha vila quisquilleira,
que, por onde van, parece
que van dicindo «¡Canela!
¿Prantamos ou non prantamos
a cantas hai nesta terra?».
Mais si prantan ou non prantan
non son en quen o dixera,
que fora pouca cordura,
que fora farta llanesa.
Baste desir que xuntiñas
todas na porta da igrexa
máis bonitas parecían
que un ramiño de asucenas,
máis frescas que unha leituga,
máis sabrosiñas que fresas.
Xa que fosen de Rianxo,
que fosen de Redondela,
de Camariñas ou Laxe,
de Laxe ou de Pontareas,
todas eran tan bonitas,
todas tan bonitas eran,
que o de máis duras entrañas
dera as entrañas por elas...
Por eso se derretían,
cal si foran de manteiga,
diante delas os rapaces,

os rapaciños da festa,
os mariñeiros do mare
que donde á Virxe viñeran,
porque a Virxen os salvara
de naufragar na tormenta.
Mais si salvaron no mare,
non se salvarán na terra:
mariñeiros, mariñeiros,
que aquí tamén hai tormentas
que afogan corasonciños
sin que lle vallan ofertas,
que oie a Virxe ós que se afogan
do mar antre as ondas feras,
mais non oie ós namorados
que de afogarse se alegran.

- II -

Ramo de froles parece
Muxía a das altas penas
con tanta rosa espallada
naquela branca ribeira,
con tanto caraveliño
que relose antre as areas,
con tanta xente que corre,
que corre e se sarandea
ó son das gaitas que tocan
e das bombas que reventan,
uns que venden limoada,
outros augua que refresca,

aqueles dulce resolio
con rosquilliñas de almendra;
os de máis alá sandías
con sabrosas sirigüelas,
mentras tanto que algún cego
ó son de alegre pandeira,
toca un carto de guitarra
para que bailen as nenas.
¡Bendita a Virxe da Barca,
bendita por sempre sea!
¡Miña Virxe milagrosa,
en quen tantos se recrean!
Todos van por visitala,
todos alí van por vela
na súa barca dourada,
na súa barca pequena,
donde están dous anxeliños,
dous anxeliños que reman.
Alí chegou milagrosa
nunha embarcación de pedra.
Alí, porque Dios o quixo,
sempre adoradores teña.
A pedra, bala que bala,
sírvelle de centinela,
e mentras dormen os homes,
ela adorazón lle presta
con aquel son campanudo
que escoitar lonxe se deixa
e a quen o mar con bramidos
humildosos lle contesta.
Cando as campanas repican

e a música retumbea,
cal nun ceo, polas naves
da recollidiña igrexa;
cando os foguetes estalan
nos aires, e voces frescas
polo espazo cas gaitiñas
e cos tambores se mescran,
estonces a pedra bala,
tan alegre e tan contenta
que anque un cento de presoas
brinca e salta enriba dela,
coma si fóse mociña,
máis que unha pruma lixeira,
alegre como unhas pascuas
salta e rebrinca con elas.
Choven estonces presentes,
choven estonces ofertas,
que lle traen os romeiros
en feitiñas carabelas,
diante da Virxe bendita,
ós pés da sagrada Reina,
e por eso alí lle cantan
cando se despiden dela:
«Nosa Señora da Barca
ten o tellado de pedra;
ben o pudera ter de ouro,
miña Virxe, si quixera».

- 7 -

Fun un domingo,
fun pola tarde,
co sol que baixa
tras dos pinares,
cas nubes brancas
sombra dos ánxeles,
cas palomiñas
que as alas baten,
con un batido
manso e suave,
atravesando
vagos celaxes,
mundos extraños
que en raios parten
ricos tesouros
de ouro e diamante.
Pasín os montes,
montes e valles,
pasín llanuras
e soledades;
pasín os regos,
pasín os mares,
con pés enxoitos
e sin cansarme.

Colleume a noite,
noite brillante,
cunha luniña
feitas de xaspes,

e fun con ela
camiño adiante,
cas estrelañas
para guiarme,
que aquel camiño
solo elas saben.

Dempois a aurora
co seu sembrante
feito de rosas
veu a alumbrarme,
e vin estonces,
antre o ramaxe
de olmos e pinos,
acobexarse
branca casiña
con palomare,
donde as pombiñas
entran e saien.
Nela se escoitan
doces cantares,
nela garulan
mozos galantes
cas rapaciñas
de outros lugares.
Todo é contento,
todo é folgare,
mentras a pedra
bate que bate,
mole que mole,
dálle que dálle,

con lindo gusto
faielle compases.

Non hai sitiño
que máis me agrade
que aquel muíño
dos castañares,
donde hai meniñas,
donde hai rapaces,
que ricamente
saben loitare;
donde rechinan
hasta cansarse
mozos e vellos,
nenos e grandes,
e anque non queren
que aló me baixe,
sin que o soupera
na casa naide,
fun ó muíño
do meu compadre;
fun polo vento,
vin polo aire.

Un repoludo gaiteiro
de pano sedán vestido,
como un príncipe cumprido,
cariñoso e falangueiro,
antre os mozos o pirmeiro
e nas siudades sin par,
tiña costume en cantar
aló pola mañanciña:
Con esta miña gaitiña
ás nenas hei de enganar

Sempre pola vila entraba
con aquel de señorío,
sempre con poxante brío
co tambor se acompasaba;
e si na gaita sopraba,
era tan doce soprar,
que ben fixera en cantar
aló pola mañanciña:
Con esta miña gaitiña
ás nenas hei de enganar.

Todas por el reloucaban,
todas por el se morrían,
si o tiñan cerca, sorrían,
si o tiñan lonxe, choraban.
¡Mal pecado! Non coidaban
que c'aquel seu frolea

tiña costume en cantar
aló pola mañanciña:
Con esta miña gaitiña
ás nenas hei de enganar.

Camión da romería,
debaixo dunha figueira,
¡canta meniña solteira
«Quérote», lle repetía!...
I el ca gaita respondía
por a todas emboucar,
pois ben fixera en cantar
aló pola mañanciña:
Con esta miña gaitiña
ás nenas hei de enganar

Elas louquiñas bailaban
e por xunta del corrían,
cegas..., cegas, que non vían
as espiñas que as cercaban;
probes palomas, buscaban
a luz que as iba queimar,
pois que el soupera cantar
aló pola mañanciña:
Ó son da miña gaitiña
ás nenas hei de enganar.

¡Nas festas, canto contento!
¡Canta risa nas fiadas!
Todas, todas, namoradas,
déránlle o seu pensamento;

i el que de amores sedento
quixo a todas enganar,
cando as veu dimpois chorar
cantaba nas mañanciñas:
Non sean elas toliñas
non veñan ó meu tocar.

- 9 -

Díxome nantronte o cura
que é pecado...
Mais aquel de tal fondura
¿como o facer desbotado?

Dálle que dálle ó argadelo,
noite e día,
e pensa e pensa naquelo,
porfía que te porfía...

Sempre malla que te malla,
enchendo a cunca,
porque o que o diancre traballa
din que acaba tarde ou nunca.

Canto máis digo: ¡arrenegado!
¡Demo fora.!,
máis o demo endemoncrado,
me atenta dempois i agora.

Máis ansias teño, máis sinto,
¡rematada!,

que non me queira Jacinto,
nin solteira, nin casada.

Porque deste ou de outro modo,
a verdá digo,
quixera atentalo e todo,
como me atenta o enemigo.

¡Que é pecado... miña almiña!
Mais que sea;
¿cal non vai, si é rapaciña,
buscando o que ben desea?

Nin podo atopar feitura
nin asento,
que me está dando amargura
sempre este mal pensamento.

Din que parés lagarteiro
desprumado;
si é verdad, ¡meu lagarteiro
tenme o corazón prendado!

«Cara de pote fendido»,
ten de alcume;
mellor que descolorido,
quéroo tostado do lume.

Si elas cal eu te miraran,
meu amore,
nin toliña me chamaran,

nin ti me fixeras dore.

Vino unha mañán de orballo,
á mañecida,
durmindo ó pé dun carballo,
enriba da herba mollida.

Arrimeime paseniño
á súa beira,
e sospiraba mainiño
como brisa mareeira.

E tiña a boca antraberta,
como un neno
que mirando ó ceu desperta
deitadiño antre o centeno.

I as guedellas enrisadas
lle caían,
cal ovellas en manadas,
sobre as froliñas que abrían.

¡Meu Dios! ¡Quen froliña fora
das daquelas!...
¡Quen as herbas que en tal hora
o tiñan pretiño delas!

¡Quen xiada, quen orballo
que o mollou!
¡Quen aquel mesmo carballo
que cas ponlas o abrigou!

Mentras que así o contemplaba
rebuleu,
e pensei que me afogaba
o corazónciño meu.

Bate que bate, batía
sin parar,
mais eu tembrando decía:
«Agora lle hei de falar».

E volveu a rebulir
moi paseniño,
¡ai!, e botei a fuxir,
lixreira polo camiño.

Dempois, chora que te chora,
avergonzada,
dixen: «Si el non me namora,
non lle direi nunca nada».

E non me namora, non,
¡maldizadoo!,
mentras o meu corazón
quérelle anque sea pecado.

E vai tras de outras mocíñas
tan contento,
i eu, con unhas cadiñas,
prendíno ó meu pensamento.

E que queira que non queira,
está comigo,
i á postre i á derradeira,
con el me atenta o enemigo.

¡Sempre malla que te malla
enchendo a cunca!
I é que o que o demo traballa,
acabará tarde ou nunca.

Por eso, anque o cura dixo
que é pecado,
mal que tanto mal me fixo
nunca o darei desbotado.

- 10 -

«Quixente tanto, meniña,
tívenche tan grande amor,
que para min eras lúa,
branca aurora e craro sol;
auga limpa en fresca fonte,
rosa do xardín de Dios,
alentiño do meu peito,
vida do meu corazón».
Así che falín un día
camiñiño de San Lois,
todo oprimido de angustia,
todo ardente de pasión,
mentras que ti me escoitabas
depinicando unha frol,

porque eu non vise os teus ollos
que refrexaban traiciós.
Dempois que si me dixeches,
en proba de teu amor
décheme un caraveliño
que gardín no corazón.
¡Negro caravel maldito,
que me fireu de dolor!
Mais a pasar polo río,
¡o caravel afondou!...
Tan bo camiño ti leves
como o caravel levou.

- 11 -

Campanas de Bastabales,
cando vos oio tocar,
mórrome de soidades.

- I -

Cando vos oio tocar,
campaniñas, campaniñas,
sin querer torno a chorar.

Cando de lonxe vos oio,
penso que por min chamades,
e das entrañas me doio.

Dóime de dor ferida,

que antes tiña vida enteira,
i hoxe teño media vida.

Solo media me deixaron
os que de aló me trouxeron,
os que de aló me roubaron.

Non me roubaran, traidores,
¡ai!, uns amores toliños,
¡ai!, uns toliños amores.

Que os amores xa fuxiron,
as soidades viñeron...
de pena me consumiron.

- II -

Aló pola mañanciña
subo enriba dos outeiros,
lixeriña, lixeriña.

Como unha craba lixeira,
para oír das campaniñas
a batalada pirmeira.

A pirmeira da alborada
que me traen os airiños
por me ver máis consolada.

Por me ver menos chorosa,

nas súas alas ma traen
rebuldeira e queixumbrosa.

Queixumbrosa e retembrando
por antre a verde espesura,
por antre o verde arborado.

E pola verde pradeira,
por riba da veiga llana,
rebuldeira e rebuldeira.

- III -

Paseniño, paseniño,
vou pola tarde calada,
de Bastabales camiño.

Camiño do meu contento;
i en tanto o sol non se esconde,
nunha pedriña me sento.

E sentada estou mirando
como a lúa vai saíndo,
como o sol se vai deitando.

Cal se deita, cal se esconde,
mentras tanto corre a lúa
sin saberse para donde.

Para donde vai tan soia,

sin que aos tristes que a miramos
nin nos fale, nin nos oia.

Que si oíra e nos falara,
moitas cousas lle dixera,
moitas cousas lle contara.

- IV -

Cada estrela, o seu diamante;
cada nube, branca pruma;
triste a lúa marcha diante.

Diante marcha crarexando
veigas, prados, montes, ríos,
donde o día vai faltando.

Falta o día, e noite escura
baixa, baixa pouco a pouco,
por montañas de verdura.

De verdura e de follaxe,
salpicada de fontañas
baixo a sombra do ramaxe.

Do ramaxe donde cantan
paxariños piadores
que ca aurora se levantan.

Que ca noite se adormecen

para que canten os grilos
que cas sombras aparecen.

- V -

Corre o vento, o río pasa;
corren nubes, nubes corren
camiño da miña casa.

Miña casa, meu abrigo:
vanse todos, eu me quedo
sin compañía, nin amigo.

Eu me quedo contemprando
as laradas das casiñas
por quen vivo suspirando.

Ven a noite..., morre o día,
as campanas tocan lonxe
o tocar da Ave María.

Elas tocan pra que rece;
eu non rezo, que os saloucos,
afogándome parece
que por min tén que rezar.
Campanas de Bastabales,
cando vos oio tocar,
mórrome de soidades.

- 12 -

- I -

Vinte unha crara noite,
noitiña de San Xoán,
poñendo as frescas herbas
na fonte a serenar.
E tan bonita estabas
cal rosa no rosál
que de orballiño fresco
toda cuberta está.
Por eso, namorado,
con manso suspirar
os meus amantes brazos
boteiche polo van,
e ti con dulces ollos
e máis dulce falar,
meiguiña, me emboucastes
en prácido solás.
As estrelliñas todas
que aló no espazo están,
sorrindo nos miraban
con soave craridá.
E foron, ¡ai!, testigos
daquel teu suspirar
que ó meu correspondía
con amoriño igual.
Pero dempois con outros

máis majos e galáns
(mais non que máis te queiran,
que haber, non haberá),
tamén, tamén, meniña,
soupeches practicar
á sombra dos salgueiros,
cabo do romeiral.
Por eso eu che cantaba
en triste soledá,
cando, ¡ai de min!, te vía
con eles parolar:
«Coida, miña meniña,
das prácticas que dás,
que donde moitos cospén,
lama fan».

- II -

¡Que triste ora te vexo!...
¡Que triste, nena, estás!...
Os teus frescos colores,
¿donde, meniña, van?
O teu mirar sereno,
o teu doce cantar,
¿donde, meniña, donde,
coitada, toparás?
Xa non te vin, meniña,
na noite de San Xoán,
poñendo as frescas herbas
na fonte a serenar.

Xa non te vin fresquiña
cal rosa no rosál,
que muchadiña estabas
de tanto saloucar.
Ora, de dor ferida,
buscando a honriña vas,
a honriña que perdeches,
mais ¿quen cha volverá?
Eu ben, miña meniña,
ben cha quixera dar,
que aquel que ben te quixo
doise de verte mal.
Mais anque dir, eu diga,
que limpa, nena, estás,
respóndenme sorrindo
por se de min bulrar:
«Ben sabes, Farruquiño,
Farruco do Pombal,
que donde moitos cospen,
lama fan».

- 13 -

San Antonio bendito,
dádeme un home,
unque me mate,
unque me esfole.

Meu santo San Antonio
daime un homiño,

unque o tamaño teña
dun gran de millo.

Daimo, meu santo,
unque os pés teña coxos,
mancos os brazos.

Unha muller sin home...
¿santo bendito!,
e corpiño sin alma,
festa sin trigo,

pau viradoiro,
que onda queira que vaia
troncho que troncho.

Mais en tendo un homiño,
¿Virxe do Carme!,
non hai mundo que chegue
para un folgarse;

que, zambo ou trencó,
sempre é bo ter un home
para un remedio.

Eu sei dun que cobiza
causa miralo,
lanzaliño de corpo,
roxo e encarnado;

carniñas de manteiga,

e palabras tan doces
cal mentireiras.

Por el peno de día,
de noite peno,
pensando nos seus ollos
color de ceo;

mais el, xa doito,
de amoriños entende,
de casar pouco.

Facé, meu San Antonio,
que onda min veña
para casar conmigo,
nena solteira;

que levo en dote
unha culler de ferro,
catro de boxe,

un hirmanciño novo
que xa ten dentes,
unha vaquiña vella
que non dá leite...

¡Ai, meu santiño!
Facé que tal suceda,
cal volo pido.

San Antonio bendito,

dádeme un home,
anque me mate,
anque me esfole.

Que, zambo ou trencó,
sempre é bo ter un home
para un remedio.